

Investigating the Compound Words Ended to “Negar” Stem in Persian Language: A Cognitive Approach

Zahra Hasanpuran¹, Ali Alizadeh²

1. Ph.D. Candidate of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: z_hasanpuran@mail.um.ac.ir

2. Corresponding Author, Associate Professor of Linguistics Department, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: alalizadeh@um.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
21, August, 2023

In Revised Form:
20, January, 2024

Accepted:
13, February, 2024

Published Online:
15, March, 2024

Keywords:

One of the word formation processes in Persian language is the compounding process, which speakers use in a productive way to create words with new meanings. This process contains at least two components, both of which are involved in the construction of meaning. The aim of this article is to analyze the polysemy of compound words ended to “negar” stem in Persian with a cognitive approach. This analysis is done in the framework of Booij's construction morphology theory (2010, 2016), and the data of the research is extracted from the Zansu Persian dictionary (Keshani, 1993), the dictionary of Farhangistan authorized vocabularies, and Bijankhan's corpus. According to Booij's construction morphology theory (2010, 2016), language words are linguistic constructions and these linguistic constructions are the unit of construction morphology analysis. In Booij's construction morphology theory (2010, 2016), construction schemas are patterns that clarify the form and meaning of a construction and determine how other constructions are derived from this pattern. In order to investigate the polysemy of compound words ended to the "negar" stem, first the construction schemas and sub-schemas related to these words are identified, and then their polysemy network is drawn. The results of the research show that at the lowest level of the schema network of the compound words ended to "negar" stem, there are eleven different sub-schemas, seven of which have a nominal base, and four have an adjectival base. Also, the frequency of the sub-schema with an adjective base is much lower than the frequency of the sub-scheme with a nominal base. According to the study of the body of research, the combination of a noun with the "negar" stem creates different meanings such as "writing", "describing", "studying", "depicting", and "measuring" and the meanings of "writing" and "depicting" is realized with both human and non-human agents. The combination of an adjective with the "negar" stem also creates the "depicting" meaning which is realized with two human and non-human agents. Finally, four subschemas with the meaning of "depicting with a special instrument", "depicting a person with special characteristics", "depicting with a special manner", and "depicting from a special location" are results of the hierarchical classification of the subschemas of compound words with an adjective base that ends to “negar” stem. The polysemy of compound words ended to the “negar” stem can be explained at the level of these construction schemas which are more or less abstract.

Construction Morphology, Compounding, Schema, Word Formation, Semantic Network, Cognitive Linguistics.

Cite this The Author(s): Hasanpuran, Z., Alizadeh, A :(2023-2024). Investigating the Compound Words Ended to “Negar” Stem in Persian Language: A Cognitive Approach-Journal of Language Researches, No. 2, Vol.14, Autumn & Winter, Serial No. 27-(79-104)- DOI: [10.22059/jolr.2024.363973.666852](https://doi.org/10.22059/jolr.2024.363973.666852).

1. Introduction

Various linguistic theories have analyzed the vocabulary of each language, which are different from each other in terms of the theoretical point of view and the study of aspects of the word. Booij's (2010, 2016) theory of construction morphology is one of the theories that has a cognitive approach to vocabulary analysis, and therefore, it is relatively newer than other theories about morphology. Booij (2010, 2016) has put forward his theory of construction morphology in the form of cognitive grammar theory (Langacker, 2008, 2009). The cognitive approach to language believes that the storage of linguistic data in different categories and comparison of data leads to the abstraction of cognitive schemas from these linguistic categories and the schemas will generalize. These schemas are phonological, morphological, syntactic, etc., from which the morphological schemas are considered in the current research. Booij's (2010, 2016) construction morphology theory has a constructionist view on the analysis of vocabulary construction; That is, in this theory, the words of the language are constructions whose analysis is done according to their meaning, and besides the construction, the meaning component is equally important and participates in the analysis of constructional schemas. There are a large number of compound words in the Persian language, and it is important to explain their constructional schemas in order to clarify and organize the patterns that lead to the construction of compound words in this language. Because these morphological schemas, or so-called patterns, are part of the grammar that the speakers of any language have unconsciously stored in their minds. Basically, one of the duties of a linguist is to explain the grammar and clarify the phonetic, syntactic and morphological schemas common in the language. For this reason, the present study examines the compound words ended to "nagar" stem in Persian language.

2. Methods

In the current research, the theoretical framework of Booij's (2010, 2016) theory of construction morphology is used. The purpose of this analysis is to draw the constructional (sub)schemas of these words and their network structure in order to determine the hierarchical relationship of these schemas. The data of this research was collected from the Zansu dictionary (1993), the approved dictionary of Farhangistan and Bijen Khan corpus, and it includes 35 compound words ended to "nagar" stem.

3. Discussions and conclusion

The analysis of the research data showed that the compound words ended to the "nagar" stem, which are semantically different from each other and have caused the multiple meanings of these words, are actually the result of different schemas and sub-schemas that are different in terms of form and meaning. The analysis of the research data showed that the main schema of the compound words ended to the "nagar" stem has two immediate sub-schemas that differ in the type of the category of the first component of the composition. In the first one, the first component of the compound word is from the noun category. The results show that, semantically, the combination of the present stem "nagar" with different names and in different schemas and sub-schemas causes the formation of certain meanings. The present stem of "nagar" in combination with nouns gives different meanings such as "to write", "to describe", "to study", "to depict" and "to measure". The meanings of "writing" and "depicting" are realized with both human and non-human agents, for each of which there is a separate (sub)schema. Therefore, there are seven (sub)schemas at the lowest level of the (sub)schemas of compound words ended to the "nagar" stem, whose first component is from the noun category. In addition, the meaning of "depicting" has a side subschema that is the result of the semantic expansion of its mother schema. In the second immediate subschema, the first component of the composition is from the adjective category. This sub-schema is less frequent than the first immediate sub-schema, and in it, the combination of the present stem "nagar" with an adjective creates the meaning of "depicting". This sub-schema is realized with two human and non-human agents, each of which is represented by different sub-schemas. The human agent sub-schema includes two side sub-schemas, one of which means "depicting with a special tool" and the other means "depicting a person with a special characteristic". The sub-schema regarding the non-human agent also includes two side sub-schemas,

the first of which refers to the meaning of "depicting in a specific way" and the second means "depicting from a specific location". Therefore, there are four (sub)schemas at the lowest level of (sub)schemas of compound words ended to the "negar" stem, whose first component is an adjective category.

Examining the research data showed that the compound words ended to the "negar" stem are placed in the form of a schematic network in which there is a hierarchical relationship. That is, each schema contains one or more sub-schemas whose mother schema is the same and they are more non-abstract than their mother. These sub-schemas also include one or more other sub-schemas. Finally, in the regular network of schemas that emerges, the degree of abstraction of (sub)schemas decreases from top to bottom. That is, the higher (sub)schemas are more abstract, and as we move down, the (sub)schemas become more concrete. In this hierarchical relationship, it is the objective sub-schemas that produce language constructs.

بررسی واژه‌های مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی: رویکردی شناختی

زهرا حسن پوران^۱، علی علیزاده^۲

z_hasanpuran@mail.um.ac.ir

alalizadeh@um.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه:

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه:

چکیده

اطلاعات مقاله

یکی از فرایندهای واژه‌سازی در زبان فارسی، فرایند ترکیب است که گویش‌وران، از آن به شیوه زایا در ساخت واژگان با معانی نو استفاده می‌کنند. این فرایند، حاوی حداقل دو جزء است که هر دوی این اجزاء در ساخت معنی دخیل هستند. هدف ما در مقاله حاضر، تحلیل چندمعنایی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی با رویکردی شناختی است. این تحلیل، در چارچوب نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) صورت می‌گیرد و داده‌های پژوهش از فرهنگ فارسی زانسو (کشانی، ۱۳۷۲)، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و پیکره بی‌جن‌خان استخراج شده‌اند. طبق نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶)، واژگان زبان در حکم ساخت‌های زبانی هستند و این ساخت‌های زبانی، واحد تحلیل ساختواژه ساختی می‌باشند. در نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶)، طرح‌واره‌های ساختی، الگوهایی هستند که صورت و معنای یک ساخت را به خوبی روشن کرده و نحوه نشأت ساخت‌های دیگر از این الگو را مشخص می‌کنند. برای بررسی چندمعنایی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار»، ابتدا طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های ساختی ناظر بر این واژگان را مشخص کرده، سپس شبکه چندمعنایی آنها را ترسیم نموده‌ایم. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در پایین‌ترین سطح شبکه طرح‌واره‌ای واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار»، یازده زیرطرح‌واره متفاوت قرار دارد که هفت مورد از آنها پایه اسمی و چهار مورد، پایه صفتی دارند. همچنین، بسامد زیرطرح‌واره با پایه صفتی بسیار کمتر از بسامد زیرطرح‌واره با پایه اسمی است. طبق بررسی پیکره پژوهش، ترکیب یک اسم با ستاک «نگار» معانی مختلفی از قبیل «نوشتن»، «توصیف‌کردن»، «مطالعه‌کردن»، «به‌تصویر کشیدن» و «اندازه‌گیری‌کردن» را به وجود می‌آورد و معانی «نوشتن» و «به‌تصویر کشیدن» هم با کنشگر انسانی و هم غیرانسانی محقق می‌شود. ترکیب یک صفت با ستاک «نگار» نیز، معنای «تصویر کشیدن» را ایجاد می‌کند که با دو کنشگر انسانی و غیرانسانی محقق می‌شود. در نهایت، چهار زیرطرح‌واره با معنی «تصویر کشیدن» با ابزار خاص، «تصویر کشیدن از شخصی با ویژگی خاص»، «تصویر کشیدن با شیوه خاص» و «تصویر کشیدن از موقعیت مکانی خاص» حاصل تفکیک سلسله‌مراتبی زیرطرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» با پایه صفتی است. چندمعنایی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در سطح همین طرح‌واره‌های ساختی که کم یا بیش انتزاعی‌اند، قابل تبیین است.

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۵/۳۰

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۱۰/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۱۱/۲۴

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۱۲/۲۵

واژه‌های کلیدی:

ساختواژه ساختی، ترکیب، طرح‌واره، واژه‌سازی، شبکه معنایی، زبان‌شناسی شناختی.

استناد: حسن پوران، زهرا، علیزاده، علی، (۱۴۰۲). بررسی واژه‌های مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی: رویکردی شناختی: پژوهش‌های زبانی، سال ۱۴، شماره ۲، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲- شماره پیاپی ۲۷، (۱۰۴-۷۹).

DOI: 10.22059/johr.2024.363973.666852

۱. مقدمه

نظریات زبان‌شناسی گوناگونی به تحلیل واژگان هر زبان پرداخته‌اند که از لحاظ دیدگاه نظری و مطالعه هر جنبه از واژه، با هم متفاوت‌اند. نظریه ساختواژه ساختی^۱ بوی^۲ (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) از نظریه‌هایی است که رویکردی شناختی^۳ به تحلیل واژگان دارد و لذا، نسبت به سایر نظریات مطرح‌شده در باب ساختواژه، نسبتاً جدیدتر است. بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) نظریه ساختواژه ساختی خود را در قالب نظریه دستور شناختی^۴ (لانگاکر^۵، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹) مطرح کرده‌است. رویکرد شناختی به زبان قائل به این است که ذخیره‌سازی داده‌های زبانی در مقوله‌های^۶ مختلف و قیاس داده‌ها، منجر به انتزاع طرح‌واره‌های^۷ شناختی از این مقوله‌های زبانی می‌شود و تعمیم پیدا می‌کند. این طرح‌واره‌ها، طرح‌واره‌های واجی، ساختواژی، نحوی و غیره هستند که در پژوهش حاضر، طرح‌واره‌های ساختواژی مدنظر است. نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) نگاهی ساخت‌گرا به تحلیل ساختواژی واژگان دارد؛ یعنی در این نظریه، واژگان زبان ساخت‌هایی^۸ هستند که تحلیل آنها طبق معنایی که دارند انجام می‌شود و در کنار ساخت، مولفه معنا نیز به همان اندازه حائز اهمیت است و در تحلیل طرح‌واره‌های ساختواژی شرکت دارد. واژگان مرکب در زبان فارسی تعداد بالایی دارند و تبیین طرح‌واره‌های ساختی آنان از جهت شفاف‌سازی و سامان‌بخشی به الگوهایی که منجر به ساخت واژگان مرکب در این زبان می‌شوند، حائز اهمیت است؛ چراکه این طرح‌واره‌های ساختواژی، یا به اصطلاح، الگوها، بخشی از دستوری است که سخن‌گویان هر زبان به طور ناآگاهانه در ذهن خود ذخیره کرده‌اند. اساساً، یکی از وظایف زبان‌شناس نیز تبیین دستور زبان و روشن کردن طرح‌واره‌های واجی، نحوی و ساختواژی رایج در زبان است. به این جهت، پژوهش حاضر به بررسی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی می‌پردازد. چارچوب نظری این بررسی ساختواژی، نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) است. هدف از این تحلیل، رسم (زیر) طرح‌واره‌های ساختی این واژگان و ساختار شبکه‌ای آنان است تا رابطه پایگانی^۹ این طرح‌واره‌ها مشخص شود. داده‌های این پژوهش، از فرهنگ زانسو (۱۳۷۲)، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و پیکره بی‌جن‌خان جمع‌آوری شده و شامل ۳۵ واژه مرکب مختوم به ستاک «نگار» است. در پژوهش حاضر، دو سوال مطرح می‌شود: اول این که (زیر) طرح‌واره‌های ساختی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی

1. Construction Morphology (CM)
2. Booij, G.
3. cognitive
4. Cognitive Grammar
5. Langacker, R. W.
6. categories
7. schemas
8. construction
9. hierarchical

کدام‌اند؛ و دوم این که (زیر) طرح‌واره‌های ساختی این واژگان چگونه در قالب شبکه‌ای منظم با رابطه سلسله‌مراتبی قرار می‌گیرند. در ادامه، پیشینه مختصر پژوهش‌های ایرانی و غیرایرانی انجام‌شده در باب تحلیل ساختی واژگان ارائه می‌شود. بخش سوم، به معرفی نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) می‌پردازد. بخش چهارم، مختص تحلیل داده‌ها و تبیین (زیر) طرح‌واره‌های ساختی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» است. در بخش آخر نیز نتیجه این پژوهش و پاسخ به سوالات تحقیق، ارائه می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

از آنجا که مدت زیادی از زمان ارائه نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) نگذشته است، تعداد پژوهش‌های انجام‌شده طبق این نظریه چندان زیاد نیست؛ با این وجود، تحلیل‌های مختلف ایرانی و غیرایرانی در باب دو فرایند وندافزایی و ترکیب صورت گرفته‌است که در ذیل، به ارائه چند نمونه از آن می‌پردازیم.

بیشتر پژوهش‌های غیرایرانی صورت‌گرفته در باب ساختواژه ساختی، توسط خیرت بوی انجام شده‌است. در پژوهشی که بوی در سال ۲۰۰۵ انجام داد، نگاه یکسانی به دو فرایند واژه‌سازی، یعنی اشتقاق و ترکیب ارائه کرد و نشان داد که چگونه می‌توان این دو فرایند را به صورت واحد، طبق نظریه ساختواژه ساختی تحلیل کرد. بوی (۲۰۰۵) در این پژوهش، الگوهای وندافزایی و ترکیب را به منزله طرح‌واره‌های ساختی عنوان کرده‌است.

بوی (۲۰۰۹) نیز گروه «صفت + اسم» را در زبان یونانی نو و هلندی به طور مفصل و طبق چارچوب ساخت‌بنیاد بررسی کرده‌است. بررسی بوی (۲۰۰۹) به خوبی نشان‌گر این مطلب است که چگونه ساختواژه ساختی می‌تواند ویژگی‌های گروه «صفت + اسم» را به طور شفاف توجیه کند.

مهم‌ترین پژوهش درباره ساختواژه ساختی نیز توسط بوی (۲۰۱۰) صورت گرفته‌است. بوی (۲۰۱۰) در کتاب «ساختواژه ساختی»، به بیان مفاهیم اساسی این نظریه ساختواژی و مفاهیم کلیدی آن از جمله مفهوم «ساخت» پرداخته‌است. بوی (۲۰۱۰) همچنین نشان داده‌است که چگونه ساختواژه و نحو با هم هم‌پوشانی دارند و چرا در رویکردهای شناختی و به خصوص نظریه ساختواژه ساختی، مرز قاطعی بین این دو حوزه نیست.

آرکودیا^۱ (۲۰۱۱)، مطابق با نظریه ساختواژه ساختی، چندمعنایی پسوند «bā» که در زبان ماندارین رواج دارد را بررسی کرده‌است. به علاوه، پسوند «vi» نیز که از پسوندهای رایج در زبان ایوه است، تحلیل شده‌است. در نهایت، نویسنده به مقایسه چندمعنایی این دو پسوند در چارچوب نظریه ساختواژه ساختی پرداخته‌است.

1. Arcodia, G. F.

پژوهش دیگر، پژوهش بوی و هونینگ^۱ (۲۰۱۴) است که ضمن تعریف «وندواره^۲» و «اصطلاحات ساختی»، به بیان تاثیر این دو در چارچوب ساختواژه ساختی پرداخته‌اند. در این پژوهش، تفاوت «وندواره» و «وند» نیز بیان شده و با توجه به زیرطرح‌واره‌های ترکیب، اصطلاحات ساختی مربوطه تعریف شده‌اند. این پژوهش، در زبان هلندی صورت گرفته‌است.

جدیدترین کتاب بوی، کتابی است که وی در سال ۲۰۱۸ ویراسته‌است. در این کتاب با عنوان «ساخت واژگان: پیشرفت‌هایی در باب ساختواژه ساختی^۳» الگوهای ساختواژی زبان‌های متعددی، یعنی زبان‌های ایتالیایی، فرانسوی، چینی، لهستانی، عربی، آلمانی، ژاپنی و آفریقایی، طبق نظریه ساختواژه ساختی تحلیل شده‌است. همچنین، دستاوردهای این نظریه و گفتاری در خصوص پردازش واژگان در زبان دوم نیز عنوان شده‌است.

عمده پژوهش‌های صورت‌گرفته درباره تحلیل ساختواژی واژگان فارسی طبق چارچوب نظری ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶)، توسط پارسا بامشادی انجام شده‌است. این پژوهشگر، در پژوهش‌های متعددی به تحلیل پسوندهای اشتقاقی مختلف پرداخته‌است که در ذیل، به چند نمونه از آن اشاره می‌کنیم.

بامشادی و داوری‌اردکانی (۱۳۹۶) در پژوهشی پسوند «ار» فارسی را طبق نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) بررسی کرده‌اند. در این پژوهش، ۳۸ واژه مشتق که ساخت آنها به صورت [X-ار] است، گردآوری شده و پنج زیرطرح‌واره برای این واژگان، ارائه شده‌است. این زیرطرح‌واره‌ها، حاصل اضافه‌شدن پسوند «ار» به ستاک گذشته افعال و همچنین اسم است. معانی ساخت‌های اشتقاقی حاصل این زیرطرح‌واره‌ها نیز، فاعلی، مصدری و مفعولی هستند. در نتیجه ساخت اشتقاقی [X-ار]، قلمروهای شناختی فرایند، کنش‌گری، نمود و رابطه بازنمایی می‌شود. همچنین، فرایند شناختی بریافت^۴ در ساخت این زیرطرح‌واره‌ها موثر بوده‌است.

پسوند «ی» نیز که در زبان فارسی بسامد بالایی دارد، توسط بامشادی و قطره (۱۳۹۶) بررسی شده‌است. رویکرد اتخاذشده در این پژوهش، نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) است. پیکره این پژوهش، حاوی ۸ هزار واژه دارای پسوند «ی» است که با تحلیل ساختی آن، ۳۸ معنای مختلف برای این پسوند، ضبط شده‌است. طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های ساختی که پسوند «ی» در آن شرکت دارد نیز رسم‌شده و رابطه پایگانی آن، مشخص شده‌است.

در پژوهش دیگری، بامشادی و داوری‌اردکانی (۱۳۹۷) پسوند «گار» را مطابق با نظریه ساختواژه ساختی بررسی کرده‌اند. داده‌های این پژوهش، شامل ۲۹ واژه مشتق بوده‌است که طبق ساخت [X-گار] تولیدشده‌اند. حاصل واکاوی داده‌ها، تعداد ۶ زیرطرح‌واره ساختی است که حاصل

1. Huning, M.

2. affixoid

3. The Construction of Words: Advances in Construction Morphology

4. construal

فرایندهای شناختی بریافت و مقوله‌بندی^۱ بوده‌اند. ساخت‌های تولیدشده با این زیرطرح‌واره‌ها نیز، از مقوله اسم و صفت هستند.

پژوهشگران دیگری نیز در پیشبرد تحلیل ساختواژی واژگان زبان فارسی طبق نظریه ساختواژه ساختی دخیل بوده‌اند که از میان آنان، می‌توان به پژوهش عظیم‌دخت، رفیعی و رضایی (۱۳۹۷) اشاره کرد. در پژوهش عظیم‌دخت و همکاران (۱۳۹۷) واژگان مرکبی بررسی شده‌است که طبق ساخت [X- یاب] تولید می‌شوند. این بررسی طبق نظریه ساختواژه ساختی بوده و در آن، از پیکره‌های هم‌زمانی و در زمانی استفاده شده‌است. طبق نتیجه پژوهش، واژگان مرکب حاصل از ساخت مذکور، از مقوله صفت و اسم هستند. از لحاظ معنا نیز، ستاک حال «یاب» به اسامی مرکب، معنای ویژگی شخص/شیء عامل، ابزار و شخص عامل را می‌بخشد. فرایندهای حذف موصوف و ترجمه قرضی واژه‌ها از زبان انگلیسی به فارسی موجب شده‌است تا معنای ویژگی شخص/شیء عامل به معنای ابزار و شخص عامل بسط پیدا کند. با این حال، معنای سرنمونی^۲ ساخت [X- یاب] در ترکیب‌های فارسی، «ویژگی متمایزکننده هستاری مرتبط با مفهوم یافتن و جزء اول» عنوان شده‌است. معنای زیرطرح‌واره بعدی، «شخص انجام‌دهنده عمل یافتن در ارتباط با مفهوم جزء اول» است که حاصل فرایند حذف موصوف «شخص» است. زیرطرح‌واره بعدی نیز که حاصل فرایند حذف موصوف «دستگاه/نرم‌افزار» است، منجر به ایجاد معنی «شیء انجام‌دهنده عمل یافتن در ارتباط با مفهوم جزء اول» شده‌است.

پسونند «گر» توسط رفیعی و رضایی (۱۳۹۸) و مطابق با نظریه ساختواژه ساختی تحلیل شده‌است. پیکره این پژوهش، شامل ۱۲۴ واژه مشتق است که طبق ساخت [X-گر] تولیدشده‌اند. در این پژوهش، معنای سرنمونی زیرطرح‌واره‌های ساخت مذکور، «عامل انسانی انجام مداوم و متمایز عمل مرتبط با مفهوم پایه» عنوان شده‌است.

بامشادی (۱۳۹۸) در رساله دکتری خود، اسامی و صفت‌های مشتق و مرکب دارای پایه فعلی را طبق دستور شناختی (لانگاکر، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹) و ساختواژه ساختی (بوی، ۲۰۱۰، ۲۰۱۶) بررسی کرده‌است. در این بررسی جامع، طرح‌واره‌های ساختی ۱۱ پسوند اشتقاقی، ۴ پیشوند اشتقاقی و ۵۳ الگوی ترکیب که همگی پایه فعلی دارند، رسم شده‌است. محقق همچنین، به واکاوی نقش دو فرایند شناختی مقوله‌بندی و بریافت در ساخت این طرح‌واره‌ها پرداخته‌است. اسدی (۱۳۹۹) نیز در پایان‌نامه خود، ترکیب‌های برون‌مرکز سه‌جزئی را با استفاده از چارچوب نظری ساختواژه ساختی بررسی کرده‌است. این بررسی، شامل ۵۲۷ داده بوده‌است که با تحلیل ساختی، ۱۰ رابطه معنایی برای آن ذکر شده‌است. این ۱۰ رابطه معنایی در ترکیب‌های برون‌مرکز سه‌جزئی عبارت‌اند از: ویژگی، ویژگی شخص، زمان، مکان، حالت، چیز، وضعیت/شرایط، شخص، کنش و شیوه/روش. در پژوهش بامشادی و انصاریان (۱۳۹۹)، نقش طرح‌واره‌های مرتبه دوم در ساخت

1. categorization
2. prototypical

[اسم + شناسی، نگاری، کاوی]، مطابق با ساختواژه ساختی روشن شده است. طبق بامشادی و انصاریان (۱۳۹۹)، طرح‌واره مرتبه دوم عبارت است از دو یا چند طرح‌واره که میان آنها رابطه جانشینی برقرار باشد. در این پژوهش (بامشادی و انصاریان، ۱۳۹۹)، رابطه جانشینی ساخت‌های [اسم+شناسی]، [اسم+نگاری] و [اسم+کاوی] با طرح‌واره‌های دیگری مثل [اسم+شناختی]، [اسم+نگاشتی/نگارانه] و [اسم+کاوانه]، به تفصیل تشریح شده است.

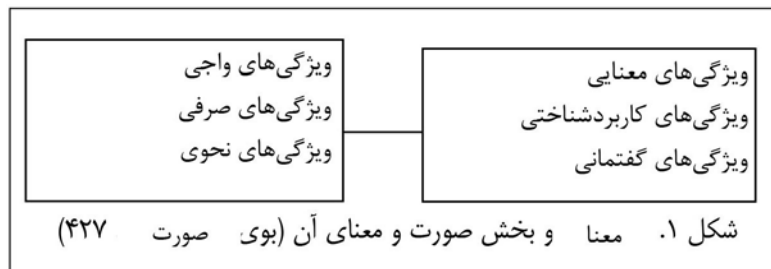
۳. مبانی نظری

در این بخش از پژوهش، ابتدا به معرفی نظریه ساختواژه ساختی (بوی، ۲۰۱۰، ۲۰۱۶) و مفاهیم اساسی آن می‌پردازیم و سپس فرایند ترکیب در ساختواژه ساختی معرفی خواهد شد.

۳-۱. ساختواژه ساختی

پژوهش حاضر، طبق چارچوب نظری نظریه ساختواژه ساختی (بوی، ۲۰۱۰، ۲۰۱۶) صورت می‌گیرد. همان‌گونه که پیشتر گفته شد، این نظریه، ریشه در مبانی نظریه زبان‌شناسی شناختی و دستور شناختی (لانگاکر، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹) دارد. در زبان‌شناسی شناختی، یک اصل مهم و اساسی زبان، معنا است که نمود آن در ذهن، زبان و بخش‌های نحو و ساختواژه را می‌سازد؛ به عبارت دیگر، فرافکن معنا از ابتدای هر فرایند شناختی که به ساخت زبان منتهی شود، وجود دارد و همین معنا است که اساس ساخت و تولیدات مختلف زبانی است. زبان‌شناسی و دستور شناختی، با نظریه‌های مختلفی که درون خود دارند، به تحلیل و توضیح بخش‌های واجی، ساختواژی و نحوی زبان می‌پردازند که در پژوهش پیش رو، نگاه زبان‌شناسی شناختی به بخش ساختواژه مد نظر است که بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) آن را در قالب نظریه ساختواژه ساختی بیان می‌کند. طبق نظر (بوی، ۲۰۱۸:۲) سه اصل مهم در تحلیل ساختواژی ساخت‌بنیاد وجود دارد که بدین ترتیب می‌باشد: اول این که ساختواژه ساختی واژه‌بنیاد است و نه تکواژبنیاد؛ دوم این که واحد تحلیل در ساختواژه ساختی، «ساخت» است؛ و در نهایت، سوم این که بین دستور و واژگان مرز مشخصی وجود ندارد. دلیل آن نیز این است که یک بُعد اساسی در تشکیل هر دو، معنا است. مفهوم «ساخت» در مورد دوم، یک واحد مستقل معنادار است که یک صورت زبانی دارد و یک معنای زبانی. پس «ساخت» به منزله یک جفت صورت-معنا است که بخش معنا اثر مهمی در بخش صورت دارد (گلدبرگ، ۱۹۹۵: ۴). طبق ساختواژه ساختی، ویژگی‌های نحوی-ساختواژی و واجی در بخش صورت ساخت ذخیره می‌شود (بوی، ۲۰۱۶)؛ یعنی طبقه هر واژه و طبقه پایه‌ای که واژه از آن مشتق شده، به علاوه تلفظ آن در بخش صورت ساخت نمودمی‌یابد. برای مثال واژه «برفی» را در نظر بگیرید. در این مثال، طبقه واژه که صفت است، همراه با طبقه پایه‌ای که از آن مشتق شده (اسم)، به علاوه تلفظ آن که /barfi/ است، در بخش صورت ساخت ذخیره شده و نمودمی‌یابد. بخش معنایی ساخت، حامل اطلاعات و ویژگی‌های معنایی، کاربردشناختی و گفتمانی است؛

یعنی هر آنچه که به بافت مربوط است، در بخش معنا ذخیره می‌شود. بدین ترتیب، ساخت به عنوان واحد تحلیل ساختواژه ساختی که همان جفت صورت-معنا است، صورت می‌گیرد. واژه عینی‌ای که در زبان وجود دارد و استفاده می‌شود نیز «برساخت» نام دارد. شکل ۱، ساخت و بخش‌های صورت و معنای آن را نشان می‌دهد.

شکل ۱. ساخت و دو بخش صورت و معنای آن (بوی، ۲۰۱۶: ۴۲۷)

Figure 1. Construction and Its Two Semantic and Formal Parts (Booij, 2016: 427)
 در شکل ۱، ذخیره ویژگی‌های واجی، ساختواژی و نحوی در بخش صورت ساخت و ذخیره ویژگی‌های معنایی، کاربردشناختی و گفتمانی در بخش معنای ساخت نشان داده شده است. مفهوم مهم دیگری نیز در نظریه ساختواژه ساختی وجود دارد که مفهوم «طرح‌واره» است. «طرح‌واره» در نظریه ساختواژه ساختی، عبارت است از ابزاری که رابطه دو بخش صورت و معنای ساخت را به شکل یک الگو نشان می‌دهد. طرح‌واره‌های ساختی، در مورد همه واژگان عینی زبان صدق می‌کند و برای همه واژگان عینی، اتم از واژگان بسیط و غیربسیط، می‌توان طرح‌واره نوشت. لازم به ذکر است که طرح‌واره واژگان بسیط در حوزه این پژوهش نیست و طبق نظریه طرح‌واره‌های تصویری^۲ جانسون^۳ (۱۹۸۷) بررسی و تحلیل می‌شود. نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) به تحلیل طرح‌واره‌های ساختی واژگان غیربسیط تعلق دارد که موضوع پژوهش حاضر است.

الگوی زیر، الگوی کلی یک طرح‌واره در نظریه ساختواژه ساختی را نشان می‌دهد:

$$\langle [X_{Ai} Y_{Bj}]_{Ck} \leftrightarrow [SEM_{ij}]_k \rangle$$

بخش سمت چپ این طرح‌واره، به بخش صوری ساخت و بخش سمت راست آن، به بخش معنایی ساخت تعلق دارد. $\leftrightarrow$ رابطه و ارتباط دوسویه بخش صورت و معنا را نشان می‌دهد. خوانش بخش صوری به این صورت است: عنصر X با نمایه i و از مقوله A قبل از عنصر Y با نمایه j و از مقوله B قرار گرفته و ساختی با نمایه k و از مقوله C را به دست می‌دهد. در سمت

1. construct
2. Image Schemas
3. Johnson, M.

راست طرح‌واره بالا، SEM با نمایه z_i قرار گرفته است؛ یعنی معنای دو عنصر با نمایه‌های i و j حاصل بخش معنایی مانند حاصل بخش صوری با همان نمایه (k) نشان داده می‌شود. در ادامه، برای روشن‌تر شدن موضوع، طرح‌واره برساخت «جسمانی» را در نظر بگیرید که یک صفت و حاصل از فرایند واژه‌سازی اشتقاق است:

<[ویژگی کسی/چیزی که مرتبط با/ منطبق بر جسم است] ↔ [Adj-j -ani]Ni [جسم]>
 در این مثال «جسم» از مقوله اسم (N) قبل از پسوند اشتقاقی «-انی» قرار گرفته و برساخت «جسمانی» را از مقوله صفت ایجاد کرده است. این ساخت، به معنای «ویژگی کسی/ چیزی که مرتبط با/ منطبق بر جسم است» می‌باشد. نمایه حاصل بخش معنایی مانند نمایه حاصل بخش صوری، همچنان ز است.

طبق نظریه ساختواژه ساختی، اهل زبان با برساخت‌های زبان که همان داده‌های زبانی هستند، سروکار دارند و در معرض آن قرار می‌گیرند. با ورود این برساخت‌ها به ذهن، افراد ساخت آن را تشخیص می‌دهند و همراه با برساخت، در ذهن خود ذخیره می‌کنند. پس در ذهن سخن‌گویان هر زبان، هم ساخت و هم برساخت ذخیره شده است. برای مثال، وقتی کودک در معرض برساخت‌های «جسمانی، روحانی، عقلانی» قرار می‌گیرد، ساخت آن را به صورت جفت صورت-معنا تشخیص داده و طرح‌واره آن به صورت زیر در ذهنش انتزاع می‌شود:

<[ویژگی کسی/چیزی که مرتبط با/ منطبق بر SEM_i است] ↔ [Adj-j -ani]Ni [a]>
 طبق نظر بوی (2013:256) طرح‌واره‌ها بخش زبانی زبان هستند. این به آن معنا است که اسامی‌ای که در طرح‌واره بالا، در جایگاه a قرار بگیرند، می‌توانند ساخت‌های متفاوتی را نیز تولید کنند و این مسئله، بیان‌گر زبانی طرح‌واره‌های ساختی می‌باشد. در اینجا ذکر یک نکته ضروری به نظر می‌رسد. در نظریه زبان‌شناسی شناختی و در کل، رویکردهای شناختی به زبان، قاعده و الگو از داده‌های زبانی به دست می‌آید و نه برعکس؛ یعنی الگوها، حاصل پردازش داده‌های زبانی هستند و قبل از برخورد با داده‌های زبانی و پردازش آنها، اساساً قاعده‌ای وجود ندارد. این نگاه به زبان، مخالف نگاه زبان‌شناسان زبانی^۱ به زبان است که در آن، قواعد، از پیش حضور دارند و سپس، داده‌های زبانی در آن جای می‌گیرند. به همین دلیل است که در طرح‌واره بالا، هر عنصری از مقوله اسم (N)، مانند «کتاب»، نمی‌تواند جایگاه a را پر کند؛ زیرا باید برساخت آن، قبل از طرح‌واره در زبان وجود داشته باشد.

هر طرح‌واره می‌تواند شامل «زیرطرح‌واره» هایی باشد. زیرطرح‌واره از طرح‌واره مشتق شده و از آن عینی‌تر است؛ اما تا رسیدن به برساخت که واژه عینی زبان است، فاصله دارد. برای مثال طرح‌واره‌ای که برای برساخت‌های «جسمانی، روحانی، عقلانی» نوشتیم را دوباره در نظر بگیرید:

<[ویژگی کسی/چیزی که مرتبط با/ منطبق بر SEM_i است] ↔ [Adj-j -ani]Ni [a].>

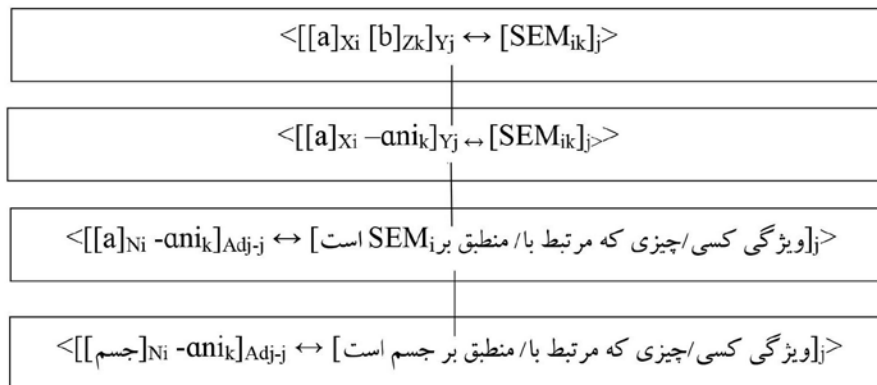
این طرح‌واره، خود می‌تواند زیرطرح‌واره‌ای برای طرح‌واره زیر باشد:

b. $\langle [[a]_{xi} - ani]_{yj} \rangle$

طرح‌واره b بسیار از زیرطرح‌واره a انتزاعی‌تر است. می‌توان گفت در کل، زیرطرح‌واره‌ها از طرح‌واره‌ها عینی‌تر بوده و به ساختِ برساختِ نزدیک‌تر هستند. در طرح‌واره b، هنوز مقوله a و مقوله ساختِ کلی، یعنی Y مشخص نشده‌است. این طرح‌واره، خود زیرطرح‌واره‌ای برای طرح‌واره بسیار انتزاعی زیر است:

c. $\langle [[a]_{xi} [b]_{zk}]_{yj} \leftrightarrow [SEM_{ik}]_j \rangle$

وجه افتراق طرح‌واره C با زیرطرح‌واره b در این است که در طرح‌واره C، خلاف طرح‌واره b، هنوز این که عنصر b با چه چیزی می‌تواند پر شود، مشخص نشده‌است و همین دلیل، طرح‌واره C از زیرطرح‌واره b بسیار انتزاعی‌تر است. شکل ۲ رابطه شبکه‌ای بین طرح‌واره و زیرطرح‌واره‌های برساخت «جسمانی» را نشان می‌دهد.

شکل ۲. ساختار شبکه‌ای طرح‌واره «جسمانی» در زبان فارسی

Figure 2. Network Structure of "jesmani" Schema in Persian

شکل ۲، یک شبکه طرح‌واره‌ای را نشان می‌دهد که در آن، رابطه پایگانی بین (زیر) طرح‌واره‌ها مشخص است. رابطه پایگانی، به رابطه‌ای اشاره دارد که بین هر طرح‌واره و زیرطرح‌واره (ها) ی آن برقرار است. در شبکه پایگانی شکل ۲، هر چه به سمت پایین برویم، به تولید برساخت «جسمانی» نزدیک‌تر می‌شویم. در شکل ۲، طرح‌واره اول (بالاترین طرح‌واره) بسیار انتزاعی است؛ به گونه‌ای که نه خود عناصر a و b و نه مقوله‌های X و Y و Z مشخص نیستند. در زیرطرح‌واره بلافصل آن (زیرطرح‌واره اول)، عنصر b با پسوند -ani پر شده‌است. این زیرطرح‌واره نسبت به طرح‌واره اول، عینی‌تر است. در زیرطرح‌واره دوم، مقوله عنصر a که اسم (N) است، به همراه مقوله ساخت کلی که صفت (Adj) است، مشخص شده‌اند. همچنین، بخش معنایی نیز، صورت دقیق‌تری دارد و تنها، SEM_i نامشخص است. در نهایت در زیرطرح‌واره سوم که از همه عینی‌تر است، عنصر a و SEM_i نیز مشخص شده‌اند و این زیرطرح‌واره می‌تواند ساخت «جسمانی» را به دست دهد. ساخت «جسمانی» که حاصل از زیرطرح‌واره سوم است، وارد

زبان شده و برساخت «جسمانی» نامیده می‌گردد. در این مثال، زبایی طرح‌واره‌ها و ترتیبی که در ساختواژه ساختی وجود دارد، به وضوح مشخص است. ترتیبی که در نظریه ساختواژه ساختی در نظر گرفته می‌شود، مطابق با روند شناختی ذهن در شناسایی برساخت‌ها است. در بخش بعدی، به توضیح اجمالی فرایند ترکیب مطابق با ساختواژه ساختی می‌پردازیم.

۳-۲. فرایند ترکیب در ساختواژه ساختی

فرایند ترکیب، از فرایندهای واژه‌سازی پربسامد و زایا در زبان فارسی است. به عقیده بوی (2007:75)، فرایند ترکیب عبارت‌است از ترکیب دو یا چند عنصر واژگانی^۱ که منجر به خلق یک واژه بزرگتر با معنای تازه شود. هر ترکیب واژگانی، حداقل دارای دو جزء است؛ یک جزء آن هسته^۲ ترکیب است و جزء دیگر، توصیف‌گر^۳ نکته مهم در اینجا این است که در مدل ساختی، معنای واژگان مرکب، حاصل کل بخش صورت است؛ یعنی هر دو جزء به نسبتی (ولو متفاوت) در ساخت معنا نقش دارند. همان‌طور که پیشتر گفته شد، واحد تحلیل در ساختواژه ساختی، واحد «ساخت» است؛ لذا کل این واحد، معنا را به دست می‌دهد. تقسیم‌بندی بوی (2007:95-75) از انواع ترکیب، یک تقسیم‌بندی چهارگانه است که دو مورد آن اصلی و دو مورد دیگر، فرعی و زیرمجموعه همان دو مورد اصلی هستند. در ادامه دو نوع ترکیب اصلی عنوان می‌شوند:

دسته اول، ترکیب برون‌مرکز است. این نوع ترکیب، فاقد هسته است و معنای آن، اصطلاحی است؛ یعنی، معنای واژه مرکب از اجزای آن حاصل نمی‌شود. برای مثال، واژه مرکب «سیاه‌سرفه» را در نظر بگیرید. هیچ‌کدام از اجزای این ترکیب، هسته ترکیب نیست و معنای آن، یک معنای اصطلاحی است. به همین دلیل است که این نوع ترکیب را ترکیب برون‌مرکز می‌نامند. طرح‌واره ترکیب برون‌مرکز به صورت زیر است:

$\langle [A]_{xi} [B]_{yj} \rangle_{zk} \leftrightarrow [\text{fixed idiomatic meaning}]_k$

یک نکته دیگر در مورد ترکیب‌های برون‌مرکز این است که در این نوع ترکیب علاوه بر معنا، مقوله واژه مرکب حاصل نیز قابل پیش‌بینی نیست؛ یعنی مقوله واژه مرکب برون‌مرکز می‌تواند با مقوله اجزای آن متفاوت باشد.

دسته دوم، ترکیب درون‌مرکز است. در این نوع ترکیب، برخلاف نوع قبلی، یکی از اجزای ترکیب، هسته است. برای مثال، واژه «وطن‌پرست» را در نظر بگیرید. در این واژه که یک ترکیب درون‌مرکز فعلی است، بن مضارع فعل «پرستیدن» هسته ترکیب است. طرح‌واره ترکیب درون‌مرکز به صورت زیر رسم می‌شود:

$\langle [A]_{xi} [B]_{yj} \rangle_{zk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ in relation } R \text{ to } SEM_j]_k$

1 lexeme
2 head
3 modifier

همان‌گونه که در این طرح‌واره می‌بینید، هر دو جزء ترکیب درون‌مرکز در بخش معنایی آن نقش دارند. انواع فرعی ترکیب نیز عبارت‌اند از ترکیب باهوویریهی^۱ که همان ترکیب وصفی است و ترکیب ربطی^۲. بیشتر اوقات، ترکیب وصفی نوعی ترکیب برون‌مرکز است و معنای آن، به فردی اشاره دارد که ویژگی خاصی داشته‌باشد. برای مثال، واژه «چشم‌آبی» یک ترکیب وصفی و برون‌مرکز است. رابطه اجزا در ترکیب ربطی، رابطه همپایگی^۳ است؛ یعنی این ترکیب، بیشتر از یک هسته دارد. برای مثال، واژگان «هوویج‌بستی» و «استادراهنما» واژگان مرکب ربطی هستند؛ اما نکته مهم در خصوص این نوع ترکیب این است که باز هم یک جزء ترکیب، سهم بیشتری در ساخت بخش معنایی ایفا می‌کند؛ یعنی، واژه «استادراهنما» به معنای استادی است که نقش راهنمایی دانشجو را برعهده دارد؛ یا واژه «هوویج‌بستی» به معنای نوعی بستنی است که در آن از هوویج استفاده شده‌است. بدین صورت می‌بینیم که ترکیب ربطی نیز، نوعی ترکیب درون‌مرکز است که نقش اجزای آن در ایجاد بخش معنایی ساخت، به نسبت یکسان‌تر است.

۴. تحلیل داده‌ها

در این بخش از پژوهش، به تحلیل واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» مطابق با نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) می‌پردازیم. بدین منظور، ابتدا طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های این واژگان مرکب را مشخص کرده و سپس، شبکه معنایی آن را رسم می‌کنیم. لازم به ذکر است که برای جمع‌آوری داده‌ها، از فرهنگ فارسی زانسو (کشانی، ۱۳۷۲)، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و پیکره بی‌جن‌خان استفاده شده‌است. تعداد داده‌های مربوط به واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» نیز، ۳۵ واژه مرکب بوده‌است. بررسی این داده‌ها طبق نظریه ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) نشان می‌دهد که طرح‌واره واژگان مرکب مختوم به ستاک نگار، دارای دو زیرطرح‌واره اصلی است که یکی بسامد بیشتر و دیگری بسامد کمتری داشته‌است. زیرطرح‌واره پربسامد، حاصل ترکیب یک اسم با ستاک حال «نگار» است؛ حال آن که در زیرطرح‌واره کم‌بسامد، یک صفت با ستاک حال «نگار» ترکیب می‌شود. ساخت خروجی هر دو زیرطرح‌واره، از مقوله اسم می‌باشد. همچنین، زیرطرح‌واره اول که بسامد بیشتری داشت، خود دارای هفت زیرطرح‌واره دیگر است که در همگی، یک اسم با ستاک حال «نگار» ترکیب شده؛ اما وجه تمایز آنان، در بخش معنایی ساخت نمایان می‌شود. زیرطرح‌واره دوم نیز، شامل چهار زیرطرح‌واره جانبی دیگر است که جزء اول ترکیب در همگی آنان، صفت می‌باشد و وجه تمایز آنان، در نقش معنایی است که کل بخش معنایی به علاوه‌ی نقش معنایی جزء اول ترکیب ایفا می‌کند. در ادامه پژوهش، به تبیین (زیر) طرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» می‌پردازیم.

1. bahuvirih
2. copulative
3. coordination

۴-۱. طرح‌واره واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار»

ساخت ۱، طرح‌واره کلی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» را نشان می‌دهد.

<ز [جنبه‌ای از عمل نوشتن یا به تصویر کشیدن در رابطه با SEM_i ↔ [SEM_i negar]_{Nj}] > 1. در این طرح‌واره، جزء اول ترکیب که از مقوله‌ای نامشخص است، با نمایه i در کنار ستاک «نگار» قرار گرفته و ساختی با مقوله اسم (N) و با نمایه z را به دست داده‌است. همچنین، معنای این ساخت، در بخش معنایی به صورت SEM_i نشان داده شده‌است.

این طرح‌واره بسیار انتزاعی است؛ چراکه هنوز جزء اول ترکیب و مقوله آن مشخص نیست و اساساً همه واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در این طرح‌واره جای می‌گیرند. همان‌گونه که پیشتر گفته شد، این طرح‌واره دارای دو زیرطرح‌واره اصلی است. زیرطرح‌واره اول، در ساخت ۳۱ اسم مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» و زیرطرح‌واره دوم، در ساخت ۴ اسم دخالت دارد. ادامه، به تبیین این دو زیرطرح‌واره می‌پردازیم.

۴-۱-۱. الگوی [اسم + نگار]

این الگو در قالب زیرطرح‌واره 1.1 نشان داده شده‌است. در این زیرطرح‌واره، یک اسم با ستاک حال «نگار» ترکیب می‌شود و واژه مرکبی از مقوله اسم حاصل می‌گردد.

<ز [انجام‌دهنده عمل نوشتن یا به تصویر کشیدن در رابطه با SEM_i ↔ [SEM_i negar]_{Nj}] > 1.1.1. واضح است که درجه انتزاع این زیرطرح‌واره، از طرح‌واره‌ای که از آن حاصل شده، یعنی طرح‌واره ۱، کمتر است. همچنین، بخش معنایی در این زیرطرح‌واره مشخص‌تر شده و نشان می‌دهد که هر اسمی نمی‌تواند جایگاه X را پر کند و تنها اسم‌هایی در این زیرطرح‌واره جای می‌گیرند که معنای آنها در قالب بخش معنایی زیرطرح‌واره 1.1.1 بگنجد. در اینجا مجدداً ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که در رویکردهای شناختی به زبان که شامل ساختواژه ساختی نیز می‌شود، ابتدا ذخیره‌سازی منظم داده‌ها اتفاق می‌افتد و سپس، طرح‌واره‌ها انتزاع می‌شوند و نه برعکس. به همین دلیل است که بر ساختی که در زبان وجود نداشته باشد، اساساً در طرح‌واره‌ای جای نمی‌گیرد. لذا به عنوان مثال نمی‌توان اسم «گل» را در جایگاه X با نمایه i قرارداد؛ چراکه اولاً بخش معنایی پاسخگوی SEM_i نمی‌شود و دوماً، بر ساخت «گل‌نگار*» در زبان فارسی وجود ندارد. واژه‌های مرتبط با این طرح‌واره از تنوع معنایی قابل توجهی برخوردارند و می‌توان آنها را به چند دسته مختلف، به لحاظ معنایی، تقسیم کرد. هر کدام از این معانی متفاوت زیرطرح‌واره 1.1 را باید مرتبط با یک زیرطرح‌واره مجزا دانست که در ذیل به بررسی آنها می‌پردازیم. جمعاً، خود زیرطرح‌واره 1.1 هفت زیرطرح‌واره جانبی را دربرمی‌گیرد.

زیرطرح‌واره اولی که حاصل زیرطرح‌واره 1.1 است، در زیر نشان داده شده‌است.

<ز [شخصی که SEM_i را مینویسد] ↔ [SEM_i negar]_{Nj}] > 1.1.A

در زیرطرح‌واره 1.1.A، ستاک حال «نگار» در معنای نوشتن و تحریر کردن به کار رفته‌است. لذا اسمی که در جایگاه X قرار می‌گیرد، باید بتواند نوشته شود. طبق پیکره پژوهش، واژگانی مانند

«روزنامه‌نگار، خبرنگار، واژه‌نگار، نامه‌نگار، تاریخ‌نگار، وقایع‌نگار و فرهنگ‌نگار» با این زیرطرح‌واره تولید می‌شوند. در اینجا به عنوان نمونه، واژه مرکب «فرهنگ‌نگار» را بررسی می‌کنیم. بازنمایی زیرطرح‌واره واژه «فرهنگ‌نگار»، به صورت زیر است:

<[z] شخصی که فرهنگ را می‌نویسد] ↔ [negar]_{Ni} [فرهنگ]>

در این زیرطرح‌واره، اسم فرهنگ در جایگاه X با نمایه i قرار گرفته و حاصل بخش معنایی، به صورت «شخصی که فرهنگ را می‌نویسد» درآمده است. این زیرطرح‌واره حاوی هیچ درجه‌ای از انتزاع نیست و ساخت حاصل از آن، وارد زبان شده و بر ساخت «فرهنگ‌نگار» را به دست می‌دهد. لازم به ذکر است که طرح‌واره واژه بسیط «فرهنگ» شامل چند معنی دور و نزدیک است و در زیرطرح‌واره واژه مرکب «فرهنگ‌نگار»، واژه «فرهنگ» با معنای شعاعی غیرسرنمونی خود به کار رفته است که «واژه‌نامه» می‌باشد.

در تمامی ساخت‌های حاصل از زیرطرح‌واره 1.1.A، ساخت حاصل، بر شخصی دلالت دارد که عمل نوشتن را انجام می‌دهد. به عبارتی دیگر، کنشگر انسانی مرتبط با عمل نوشتن را بازنمایی می‌کند؛ اما در یکی از واژه‌های موجود در پیکره داده‌ها، به جای کنشگر انسانی، شاهد حضور ابزاری هستیم که از طریق آن، عمل نوشتن انجام می‌شود. در اینجا با مفهوم نوشتن سروکار داریم؛ اما با این تفاوت که واژه حاصل از ترکیب اسم با «نگار»، به جای آن که کنشگر انسانی را بازنمایی کند، ابزار انجام فعل را بازنمایی می‌کند. الگوی 1.1.B این زیرطرح‌واره را نشان می‌دهد.

<[z] ابزاری که SEM_i را می‌نویسد] ↔ [negar]_{Ni} [X]> 1.1.B.

وجه افتراق زیرطرح‌واره 1.1.A، با زیرطرح‌واره 1.1.B در این است که در دومی، اسمی که در جایگاه X قرار می‌گیرد، ابزاری است که می‌تواند بنویسد. برای مثال، واژه مرکب «رمزنگار» را در نظر بگیرید. زیرطرح‌واره این واژه به صورت زیر بازنمایی می‌شود:

<[z] ابزاری که رمز را می‌نویسد] ↔ [negar]_{Ni} [رمز]>

این زیرطرح‌واره، حاوی هیچ درجه‌ای از انتزاع نیست و ساخت حاصل از آن، به صورت بر ساخت «رمزنگار» در زبان فارسی رواج دارد.

در تعدادی از واژه‌های موجود در پیکره پژوهش، در کنار مفهوم نوشتن، مفهوم توصیف کردن نیز قابل استنباط است. برای نمونه، واژگان مرکب «روان‌نگار، زمان‌نگار، سنگ‌نگار، لایه‌نگار، چین‌نگار، کتاب‌نگار و نسخه‌نگار» دارای مفهوم توصیف کردن هستند. این واژگان، با زیرطرح‌واره 1.1.C تولید شده‌اند که در زیر بازنمایی شده است:

<[z] شخصی که ویژگی‌های SEM_i را توصیف می‌کند] ↔ [negar]_{Ni} [X]> 1.1.C.

در این زیرطرح‌واره، یک اسم (N) با نمایه i در جایگاه X قرار گرفته و در نتیجه ترکیب آن با ستاک «نگار»، اسمی (N) با نمایه z ساخته می‌شود که معنای «شخصی که ویژگی‌های SEM_i را توصیف می‌کند» را دارد. در اینجا برای نمونه، واژه مرکب «سنگ‌نگار» را بررسی می‌کنیم. زیرطرح‌واره این واژه در زیر بازنمایی شده است:

<[شخصی که ویژگی‌های سنگ را توصیف می‌کند] ↔ [negar]_{Ni}[سنگ]>

طبق زیرطرح‌واره بالا، واژه «سنگ‌نگار» بر شخصی دلالت دارد که ویژگی‌های سنگ را توصیف کند. این زیرطرح‌واره کاملاً روشن و غیرانتزاعی است و بدین ترتیب، بر ساخت «سنگ‌نگار» وارد زبان شده و کاربرد خود را به عنوان اسم پیدا می‌کند.

با تحلیل داده‌های پژوهش مشاهده می‌کنیم که در بعضی از واژه‌های مرکب مختوم به «نگار»، معنای مطالعه کردن استنباط می‌شود. این معنا، اگرچه با معنای توصیف کردن که در بالا شرح دادیم ارتباط دارد، اما لزوماً با آن یکی نیست؛ بنابراین این واژه‌ها را باید تحت نظارت زیرطرح‌واره دیگری در نظر گرفت. مثال‌هایی از این قبیل واژه‌ها عبارت‌اند از «قوم‌نگار و مردم‌نگار». الگوی 1.1.D زیرطرح‌واره ناظر بر این واژگان را نشان می‌دهد.

<[شخصی که در مورد ویژگی‌های SEM_i مطالعه علمی می‌کند] ↔ [X]_{Ni}[negar]_{Nj}>

در این زیرطرح‌واره، اسمی (N) که در جایگاه X با نمایه i قرار می‌گیرد، بر چیزی دلالت دارد که اشخاص درباره ویژگی‌های آن، مطالعه علمی می‌کنند. برای مثال واژه «قوم‌نگار» را در نظر بگیرید. در این واژه مرکب، واژه «قوم» از مقوله اسم (N) و با نمایه i با ستاک حال «نگار» ترکیب شده و واژه مرکبی را به دست می‌دهد که به معنای «شخصی که در مورد ویژگی‌های اقوام مطالعه علمی می‌کند» است. زیرطرح‌واره کاملاً غیرانتزاعی که بر ساخت «قوم‌نگار» از آن حاصل شده، در زیر بازنمایی شده‌است:

<[شخصی که در مورد ویژگی‌های اقوام مطالعه علمی می‌کند] ↔ [قوم]_{Ni}[negar]_{Nj}>

در اینجا ممکن است این ایراد مطرح شود که هیچ ویژگی‌ای از زیرطرح‌واره 1.1.D مانع ایجاد ساختی مانند «جانورنگار*» نمی‌شود و لذا، طرح‌واره‌های ساختواژه ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) نمی‌توانند چرایی عدم ورود ساختی مانند «جانور» را به زیرطرح‌واره 1.1.D توجیه کنند و اساساً طرح‌واره‌های ساختی، برای توجیه ساختواژه زبان کفایت کافی ندارند. پاسخ به این ایراد این است که در نظریه ساختواژه ساختی (بوی، ۲۰۱۰، ۲۰۱۶)، روند شناختی که ذهن انسان‌ها در یادگیری زبان طی می‌کند، بسیار حائز اهمیت است. در دیدگاه‌های شناختی به زبان، خود ذهن افراد از قیاس داده‌هایی که در معرض آن بوده، ساخت زبان را تشخیص می‌دهد و مانع ساخت صورت‌های غیر دستوری می‌گردد. پس چیزی که مانع ورود «جانور» به زیرطرح‌واره 1.1.D شده‌است، خود ذهن انسان است که ساخت «جانورنگار*» را در قیاس با داده‌های قبلی خود، غیر دستوری تشخیص می‌دهد. دلیل آن نیز همان‌گونه که قبلاً گفته شد، این است که بر ساخت «جانورنگار*» در زبان فارسی وجود ندارد و فارسی‌زبانان، با آن برخورد نداشته‌اند؛ اما در اینجا باید خاصیت تعمیم‌پذیری و زایایی طرح‌واره‌های ساختی را نیز در نظر گرفت؛ بدین معنا که قوه شناخت انسان‌ها که یک قوه خلاق و زایا است، می‌تواند از طریق همین زایایی و بر حسب نیاز، واژگان مرکب جدیدی را خلق کند؛ یعنی اگر در زبان فارسی، ساخت معادلی برای معنای «شخصی که در مورد ویژگی‌های جانوران مطالعه علمی می‌کند» وجود نداشته باشد، کاربران زبان دست به ایجاد

یک ساخت احتمالا مرکب برای این معنی ذکر شده می‌زنند و زیرطرح‌واره 1.1.D می‌تواند با خاصیت زایایی خود، بر ساخت «جانورنگار» را در زبان فارسی ایجاد کند؛ اما این معنا قبلا از طریق طرح‌واره [اسم + شناس] و به صورت ساخت «جانورشناس» در زبان فارسی ایجاد شده است و کاربران زبان نیازی به ایجاد دوباره همین معنا با ساخت «جانورنگار*» احساس نکرده‌اند. لازم به ذکر است که اگر یک معنا در زبانی بسیار پربسامد باشد، کاربران بر حسب اصل اقتصاد، ساختی بسیط را برای آن در نظر می‌گیرند و در غیر این صورت از فرایندهای واژه‌سازی دیگر مانند ترکیب و اشتقاق استفاده می‌کنند. علاوه بر مفاهیم نوشتن، توصیف کردن و مطالعه کردن که در واژه‌های مختوم به ستاک حال «نگار» مشاهده شد و زیرطرح‌واره‌های مربوط به آن نیز بررسی گردید، مفهوم به‌تصویر کشیدن نیز یکی از مفاهیمی است که در رابطه با ستاک «نگار» قابل استنباط است؛ بنابراین، باید واژه‌هایی که در آنها مفهوم به‌تصویر کشیدن یا تصویربرداری کردن وجود دارد را متعلق به زیرطرح‌واره‌ای مجزا دانست. مثال‌هایی از این دسته از واژگان عبارت‌اند از «نقشه‌نگار، شمایل‌نگار، صورت‌نگار، چهره‌نگار، اندیشه‌نگار و عارضه‌نگار».

در این مثال‌ها با مفاهیمی از قبیل به‌تصویر کشیدن و نقاشی کردن در ارتباط با ستاک حل «نگار» مواجه می‌شویم. واژه‌های مرکب حاصل، بر کنشگر انسانی دلالت دارند که عمل به‌تصویر کشیدن را انجام می‌دهد. واژه‌های ذکر شده در بالا متعلق به زیرطرح‌واره‌ای هستند که آن را به صورت زیر بیان می‌کنیم:

1.1.E. <[شخصی که SEM_i را به تصویر می‌کشد] ↔ [X]_{Ni} negar]_{Nj}>

در زیرطرح‌واره 1.1.E اسمی (N) با نمایه i در جایگاه X قرار گرفته و در نتیجه ترکیب با ستاک حال «نگار»، یک ساخت مرکب با معنای «شخصی که SEM_i را به تصویر می‌کشد» را به دست می‌دهد. در این قسمت برای نمونه، واژه مرکب «چهره‌نگار» را بررسی می‌کنیم. زیرطرح‌واره نهایی واژه «چهره‌نگار» به صورت زیر بازنمایی می‌شود:

<[شخصی که چهره را به تصویر می‌کشد] ↔ [چهره]_{Ni} negar]_{Nj}>

زیرطرح‌واره نهایی بر ساخت «اندیشه‌نگار» نیز به صورت زیر است:

<[شخصی که اندیشه را به تصویر می‌کشد] ↔ [اندیشه]_{Ni} negar]_{Nj}>

معنای دیگری که در زبان فارسی برای واژه «اندیشه‌نگار» وجود دارد، نوعی خط است که در آن، نشانه‌ها ربطی به آوا ندارند؛ بلکه به نوعی دیداری هستند و از این طریق، مفاهیم را بازنمایی می‌کنند. طرح‌واره واژه «اندیشه‌نگار^۱» در این معنا، یعنی در معنای نوعی خطِ تصویری، با طرح‌واره 1.1.E متفاوت است اما می‌توان آن را اشتقاقی از همان طرح‌واره در نظر گرفت. زیرطرح‌واره 1.1.E.1 زیرطرح‌واره‌ای است که می‌تواند ساخت «اندیشه‌نگار» را در معنای دوم تولید کند.

1.1.E.1. <[X]_{Ni} negar]_{Nj} ↔ [SEM_i که تصویر می‌کشد] را به تصویر می‌کشد >

زیرطرح‌واره 1.1.E.1 حاصل بسط معنای واژه «اندیشه‌نگار» و زبایی طرح‌واره مادر خود، یعنی طرح‌واره 1.1.E است. زبایی طرح‌واره‌ها، بار دیگر و به نوعی دیگر، در این مثال نشان داده‌شد. واژه مرکب «واژه‌نگار» نیز در معنی دوم خود، با زیرطرح‌واره 1.1.E.1 تولید می‌شود. در دسته‌ای دیگر از واژه‌هایی که ساختار [اسم + نگار] دارند و ستاک فعل در آنها مفهوم به‌تصویر کشیدن یا تصویربرداری کردن را می‌رساند، واژه مرکب حاصل بر ابزاری دلالت دارد که عمل به‌تصویر کشیدن توسط آن صورت می‌گیرد. واژگان «برش‌نگار، مجسمه‌نگار و حروف‌نگار» از این جمله‌اند. زیرطرح‌واره‌ای که به طور خاص بر این واژگان ناظر است به صورت زیر بازنمایی می‌شود:

1.1.F. <[X]_{Ni} negar]_{Nj} ↔ [SEM_i که تصویر می‌کشد] را به تصویر می‌کشد >

در اینجا، یک اسم (N) در جایگاه X با نمایه i قرار می‌گیرد و با ستاک حال «نگار» یک واژه مرکب را می‌سازد. بخش معنایی ساخت حاصل، بر ابزاری دلالت دارد که SEM_i را به تصویر می‌کشد. در اینجا برای مثال، زیرطرح‌واره ساخت «مجسمه‌نگار» را بررسی می‌کنیم. بازنمایی این زیرطرح‌واره به شکل زیر است:

<[ابزاری که مجسمه را به تصویر می‌کشد] ↔ [X]_{Ni} negar]_{Nj} [مجسمه] >

زیرطرح‌واره بالا، زیرطرح‌واره نهایی است که بر ساخت «مجسمه‌نگار» را به دست داده‌است و حاوی هیچ درجه‌ای از انتزاع نیست. از موارد جالب توجهی که در میان واژه‌های مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» به چشم می‌خورد، این است که این ستاک در برخی از واژه‌ها معنای خاص‌تری به خود می‌گیرد و بر اندازه‌گیری کردن و سنجیدن دلالت دارد. واژگان مرکبی مانند «گاه‌نگار، لرزه‌نگار، قطب‌نگار، نبض‌نگار و آب‌نگار» از این قبیل می‌باشند. زیرطرح‌واره مرتبط با این واژه‌ها به شکل زیر خواهد بود:

1.1.G. <[X]_{Ni} negar]_{Nj} ↔ [SEM_i که اندازه‌گیری می‌کند] را اندازه‌گیری می‌کند >

بخش صوری زیرطرح‌واره 1.1.G نشان می‌دهد که یک اسم (N) در جایگاه X و با نمایه i قرار گرفته و با ستاک «نگار» ترکیب می‌شود. ساخت حاصل، از مقوله اسم (N) است و نمایه آن ز می‌باشد. بخش معنایی نیز عبارت است از «دستگاهی که SEM_i را اندازه‌گیری می‌کند». برای نمونه، زیرطرح‌واره نهایی که بر ساخت «گاه‌نگار»^۱ را به دست می‌دهد در نظر بگیرید:

<[دستگاهی که زمان را اندازه‌گیری می‌کند] ↔ [X]_{Ni} negar]_{Nj} [گاه] >

در این زیرطرح‌واره، تمامی جایگاه‌ها مشخص است و کاملاً عینی و غیرانتزاعی است. ساخت «گاه‌نگار» از این زیرطرح‌واره حاصل شده و بر ساخت آن، وارد زبان می‌گردد.

تا اینجا، زیرطرح‌واره اول طرح‌واره ۱ و انواع آن که هفت نوع بود را مطالعه کردیم. این زیرطرح‌واره دارای الگوی [اسم + نگار] بود و خود، هفت زیرطرح‌واره جانبی داشت که به تفکیک بررسی شد. در قسمت بعدی، زیرطرح‌واره دوم طرح‌واره ۱ تبیین می‌شود.

۴-۱-۲. الگوی [صفت + نگار]

اگرچه الگوی ساختوازی غالب در واژه‌های مرکب مختوم به ستاک حال «نگار»، الگوی [اسم + نگار] است، در تعدادی از واژه‌های مختوم به این ستاک، شاهد الگوی [صفت + نگار] هستیم. طرح‌واره کلی ناظر بر این واژه‌ها را می‌توان به شکل زیر نشان داد:

1.2. <[[X]_{Adj-i} negar]_{Nj} ↔ [SEM_i صورت به صورت کشیدن] >

X در این زیرطرح‌واره از مقوله صفت (Adj) است. این زیرطرح‌واره، بسته به نقش معنایی که SEM_i ایفا می‌کند، خود دارای دو زیرطرح‌واره دیگر است که در ادامه عنوان می‌شود. اندک‌بودن تعداد واژگان مرکبی که تحت نظارت این زیرطرح‌واره‌ها هستند، از ارزش علمی بررسی ساختوازی آنان نمی‌کاهد.

در زیرطرح‌واره اول طرح‌واره 1.2، نقش معنایی SEM_i دلالت بر کنشگر انسانی دارد. این زیرطرح‌واره به صورت الگوی 1.2.A. بازنمایی می‌شود.

1.2.A. <[[X]_{Adj-i} negar]_{Nj} ↔ [SEM_i شخص انجام‌دهنده عمل تصویر کشیدن به صورت] >

در این زیرطرح‌واره، یک صفت (Adj) با نمایه i با ستاک حال «نگار» ترکیب می‌شود و حاصل در بخش معنایی، شخصی است که عمل تصویر کشیدن را به صورت SEM_i انجام می‌دهد. طبق بررسی پیکره پژوهش، هنوز درجه انتزاع این زیرطرح‌واره بالاست و دو زیرطرح‌واره از آن مشتق می‌شوند.

در بخش صوری زیرطرح‌واره اول مشتق شده از زیرطرح‌واره 1.2.A، یک صفت (Adj) با نمایه i با ستاک «نگار» ترکیب می‌شود و حاصل، اسمی (N) با نمایه z است. در بخش معنایی این زیرطرح‌واره، SEM_i نقش معنایی ابزار را ایفا می‌کند. این زیرطرح‌واره که آن را زیرطرح‌واره 1.2.A.1 می‌نامیم، به صورت زیر بازنمایی می‌شود:

1.2.A.1. <[[X]_{Adj-i} negar]_{Nj} ↔ [SEM_{i-instrument} شخص انجام‌دهنده عمل تصویر کشیدن به صورت] >

زیرطرح‌واره 1.2.A.1 در ساخت واژه مرکب «سوخته‌نگار» دخیل است. زیرطرح‌واره نهایی که این واژه را به دست می‌دهد، در زیر بازنمایی شده است:

شخص انجام‌دهنده عمل تصویر کشیدن به صورت [instrument] ↔ <[[سوخته]_{Adj-i} negar]_{Nj} >

طبق بخش معنایی این زیرطرح‌واره، واژه مرکب «سوخته‌نگار» بر شخصی دلالت می‌کند که ابزار او در انجام عمل تصویر کشیدن، سوخته است؛ مثلاً کسی که با یک چوب سوخته تصاویری را بیافریند.

در زیرطرح‌واره دوم مشتق‌شده از زیرطرح‌واره 1.2.A، نقش معنایی SEM_i دلالت بر کنش‌پذیر دارد. الگوی 1.2.A.2 این زیرطرح‌واره را نشان می‌دهد.

< [z] شخص انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت $[SEM_{i-patient}] \leftrightarrow [[X]_{Adj-i} \text{ negar}]_{N_j}$ >
 در این زیرطرح‌واره، نقش معنایی کل بخش معنایی، یعنی SEM_i ، همچنان کنشگر است؛ اما SEM_i بر کنش‌پذیر دلالت می‌کند. واژه مرکب «برهنه‌نگار»، مطابق با زیرطرح‌واره 1.2.A.2 تولید می‌شود. الگوی زیرطرح‌واره نهایی که بر ساخت «برهنه‌نگار» را می‌سازد، در زیر بازنمایی شده است:

< [z] شخص انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت برهنه $[patient]$ $\leftrightarrow [[X]_{Adj-i} \text{ negar}]_{N_j}$ >
 بخش معنایی این زیرطرح‌واره، به روشنی نشان می‌دهد که در واژه مرکب «برهنه‌نگار»، شخصی که تصویر او کشیده می‌شود برهنه است و نه شخصی که تصویر را می‌کشد. این مسئله، تاییدی است بر دقت توصیف ساختوازی نظریه ساختواژه ساختی.

زیرطرح‌واره دیگری ندارد و اکنون به سراغ 1.2.A طبق بررسی پیکره پژوهش، طرح‌واره می‌رویم. وجه افتراق این زیرطرح‌واره دوم با اولی (زیرطرح‌واره 1.2 زیرطرح‌واره دوم طرح‌واره کنشگر SEM_j دلالت بر کنشگر انسانی داشت اما در دومی، SEM_j) این است که در اولی 1.2.A این زیرطرح‌واره را بازنمایی می‌کند. 1.2.B غیرانسانی را نشان می‌دهد. الگوی

< [z] ابزار انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت $[SEM_i]$ $\leftrightarrow [[X]_{Adj-i} \text{ negar}]_{N_j}$ >
 در این زیرطرح‌واره، یک صفت (Adj) با نمایه i در جایگاه X قرار می‌گیرد و حاصل ترکیب آن با ستاک «نگار»، اسمی (N) با نمایه z است. بخش معنایی نیز مبین ابزاری است که عمل تصویرکشیدن را به صورت SEM_i انجام می‌دهد. زیرطرح‌واره 1.2.B حاوی دو زیرطرح‌واره جانبی است که بسته به نقش معنایی SEM_i ، با هم متفاوت‌اند. در ادامه، این دو زیرطرح‌واره به تفکیک بررسی می‌شوند.

در زیرطرح‌واره اول مشتق‌شده از زیرطرح‌واره 1.2.B، SEM_i دلالت بر نقش معنایی شیوه دارد؛ اما SEM_j همچنان کنشگر غیرانسانی را بازنمایی می‌کند. این زیرطرح‌واره به صورت الگوی 1.2.B.1 بازنمایی می‌شود.

< [z] ابزار انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت $[SEM_{i-manner}] \leftrightarrow [[X]_{Adj-i} \text{ negar}]_{N_j}$ >
 در زیرطرح‌واره 1.2.B.1، حاصل ترکیب یک صفت (Adj) با نمایه i با ستاک حال «نگار»، اسمی (N) است با نمایه z که بر ابزاری دلالت می‌کند که عمل تصویرکشیدن را به صورت SEM_i انجام می‌دهد و این SEM_i بر شیوه انجام، دلالت دارد. این زیرطرح‌واره، ناظر بر ساخت واژه مرکب «تمام‌نگار» است که الگوی آن در زیر نشان داده شده است:

< [z] ابزار انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت تمام $[manner]$ $\leftrightarrow [[X]_{Adj-i} \text{ negar}]_{N_j}$ >
 مطابق با زیرطرح‌واره بالا، وقتی صفت (Adj) «تمام» با ستاک حال «نگار» ترکیب شود، حاصل یک اسم (N) است که مبین ابزار انجام‌دهنده عمل تصویرکشیدن به صورت تمام است. «تمام»

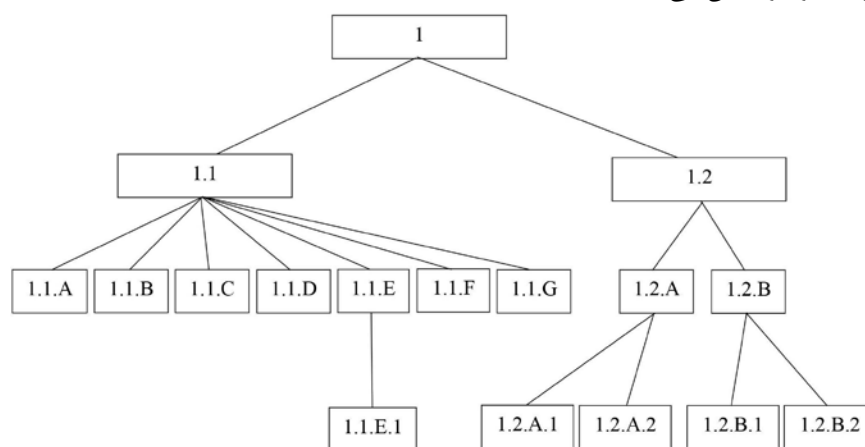
که در اینجا نقش معنایی شیوه را دارد، به صورت مجازی به معنای «سه‌بُعدی» است؛ یعنی ابزاری که از تمام ابعاد تصویر تهیه می‌کند. در اینجا، کاربرد مجاز در ایجاد واژه‌های نو، خلاقیت اهل زبان را در استفاده از طرح‌واره‌ها نشان می‌دهد؛ یعنی طرح‌واره‌ها علاوه بر زبانی، خلاقیت کاربرد بالایی هم دارند.

Table 2. Construction (Sub)Schemas and Output Constructions of the Compound Words Ended to “negar” Stem in Persian Language

کد (زیر)طرح‌واره	(زیر)طرح‌واره ساختی
1	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i با رابطه در تصویر کشیدن] >
1.1	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i با رابطه یا به تصویر کشیدن عمل نوشتن یا به تصویر کشیدن] >
1.1.A	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را مینویسد] > روزنامه‌نگار، خبرنگار، واژه‌نگار، نامه‌نگار، تاریخ‌نگار، وقایع‌نگار، فرهنگ‌نگار
1.1.B	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را می‌نویسد] > رهنما
1.1.C	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را توصیف می‌کند] > روان‌نگار، زمان‌نگار، سنگ‌نگار، لایه‌نگار، چینه‌نگار، کتاب‌نگار، نسخه‌نگار
1.1.D	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i مطالعه علمی می‌کند] > قوم‌نگار، مردم‌نگار
1.1.E	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را به تصویر می‌کشد] > نقشه‌نگار، شمایل‌نگار، صورت‌نگار، چهره‌نگار، اندیشه‌نگار، عارضه‌نگار
1.1.E.1	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را به تصویر می‌کشد] > اندیشه‌نگار، واژه‌نگار
1.1.F	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را به تصویر می‌کشد] > برش‌نگار، مجسمه‌نگار، حروف‌نگار
1.1.G	<[[X] _{ni} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i را اندازه‌گیری می‌کند] > گاه‌نگار، لرزه‌نگار، قطب‌نگار، نبض‌نگار، آب‌نگار
1.2	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i با تصویر کشیدن به صورت] >
1.2.A	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i با تصویر کشیدن عمل تصویر کشیدن] >
1.2.A.1	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _{i-instrument} با تصویر کشیدن عمل تصویر کشیدن] > سوخته‌نگار
1.2.A.2	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _{i-patient} با تصویر کشیدن عمل تصویر کشیدن] > برهنه‌نگار
1.2.B	1.2.B. <[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _i با تصویر کشیدن به صورت] >
1.2.B.1	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _{i-manner} با تصویر کشیدن عمل تصویر کشیدن] > تمام‌نگار
1.2.B.2	<[[X] _{Adj-i} negar] _{Nj} ↔ [SEM _{i-loc} با تصویر کشیدن عمل تصویر کشیدن] > دورنگار

زیرطرح‌واره پنجم از این هفت زیرطرح‌واره، خود دارای یک زیرطرح‌واره جانبی دیگر بود که معنای آن بر یک خط تصویری دلالت می‌کرد. در زیرطرح‌واره بلافصل دوم، جزء اول ترکیب از مقوله صفت است. این زیرطرح‌واره، بسامد کمتری نسبت به زیرطرح‌واره بلافصل اول دارد و معنای «تصویر کشیدن» را بازنمایی می‌کند. همچنین، دو زیرطرح‌واره از آن مشتق می‌شود که

اولی، نشان‌دهنده کنشگر انسانی و دومی، نشان‌دهنده کنشگر غیرانسانی است. زیرطرح‌واره ناظر بر کنشگر انسانی، شامل دو زیرطرح‌واره جانبی دیگر است که بر ابزار و کنش‌پذیر انجام عمل «تصویرکشیدن» دلالت دارند. زیرطرح‌واره ناظر بر کنشگر غیرانسانی نیز، شامل دو زیرطرح‌واره جانبی است که بر شیوه و موقعیت انجام عمل «تصویرکشیدن» دلالت می‌کنند. جدول ۱، (زیر) طرح‌واره‌های ساختی واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» در زبان فارسی را به همراه ساخت‌های خروجی آن که از پیکره تحقیق به دست آمده‌اند، نشان می‌دهد. شکل ۳، ساختار شبکه‌ای و رابطه پایگانی (زیر) طرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» را نشان می‌دهد.

شکل ۳. ساختار شبکه‌ای و رابطه پایگانی (زیر) طرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» در زبان فارسی

Figure 3. Structural Network and Hierarchical Relations of (Sub)Schemas of Compound Words Ended to "negar" Stem in Persian Language

در این ساختار شبکه‌ای، هرچه از بالا به سمت پایین برویم، میزان انتزاعی بودن (زیر) طرح‌واره‌ها کم می‌شود و به تولید ساخت‌های عینی زبان نزدیک‌تر می‌شویم.

۵. نتیجه

در پژوهش حاضر، به تحلیل چندمعنایی واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» با رویکردی شناختی و در چارچوب نظریه ساخت‌واره ساختی بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۶) و براساس داده‌های پژوهش از فرهنگ فارسی زانسو (کشانی، ۱۳۷۲)، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و پیکره بی‌جن‌خان پرداختیم. بررسی داده‌های پژوهش نشان داد که واژگان مرکب مختوم به این ستاک حال که از لحاظ معنایی با هم تفاوت دارند و موجب چندمعنایی این واژگان شده‌اند، در واقع حاصل طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های متفاوتی هستند که از لحاظ صوری و معنایی متفاوت‌اند. در ادامه، پاسخ پرسش‌های پژوهش بیان می‌شود. پرسش اول این بود که (زیر) طرح‌واره‌های ساختی واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی کدام‌اند. تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که طرح‌واره اصلی واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار»، دو زیرطرح‌واره

بلافاصل دارد که در نوع مقوله جزء اول ترکیب، با هم متفاوت‌اند. در اولی، جزء اول ترکیب از مقوله اسم است. نتایج بیانگر این است که از لحاظ معنایی، ترکیب ستاک حال «نگار» با اسامی مختلف و در طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های متفاوت، باعث شکل‌گیری معانی خاصی می‌شود. ستاک حال «نگار» در ترکیب با اسامی، معانی متفاوتی از قبیل «نوشتن»، «توصیف کردن»، «مطالعه کردن»، «به‌تصویر کشیدن» و «اندازه‌گیری کردن» را به وجود می‌آورد. معانی «نوشتن» و «به‌تصویر کشیدن» هم با کنشگر انسانی و هم غیرانسانی محقق می‌شود که برای هر کدام یک (زیر) طرح‌واره جدا وجود دارد؛ بنابراین، در پایین‌ترین سطح (زیر) طرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» که جزء اول آن از مقوله اسم باشد، هفت (زیر) طرح‌واره قرار دارد. به علاوه، معانی «به‌تصویر کشیدن» دارای یک زیرطرح‌واره جانبی است که حاصل بسط معنایی طرح‌واره مادر خود می‌باشد. در زیرطرح‌واره بلافاصل دومی، جزء اول ترکیب از مقوله صفت است. این زیرطرح‌واره بسامد کمتری نسبت به زیرطرح‌واره بلافاصل اول دارد و در آن، ترکیب ستاک حال «نگار» با یک صفت، معانی «تصویر کشیدن» را ایجاد می‌کند. این زیرطرح‌واره، با دو کنشگر انسانی و غیرانسانی محقق می‌شود که هر کدام با زیرطرح‌واره‌های متفاوت بازنمایی می‌شوند. زیرطرح‌واره ناظر بر کنشگر انسانی، شامل دو زیرطرح‌واره جانبی است که معانی یکی، «تصویر کشیدن با ابزار خاص» و معنای دیگری، «تصویر کشیدن از شخصی با ویژگی خاص» است. زیرطرح‌واره ناظر بر کنشگر غیرانسانی نیز، شامل دو زیرطرح‌واره جانبی است که اولی بر معنای «تصویر کشیدن با شیوه خاص» و دومی بر معنای «تصویر کشیدن از موقعیت مکانی خاص» دلالت می‌کند؛ بنابراین، در پایین‌ترین سطح (زیر) طرح‌واره‌های واژگان مرکب مختوم به ستاک «نگار» که جزء اول آن از مقوله صفت باشد، چهار (زیر) طرح‌واره قرار دارد. پرسش دوم پژوهش این بود که (زیر) طرح‌واره‌های ساختی واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار» چگونه در قالب شبکه‌ای منظم با رابطه سلسله‌مراتبی قرار می‌گیرند. بررسی داده‌های پژوهش نشان داد که واژگان مرکب مختوم به این ستاک، در قالب یک شبکه طرح‌واره‌ای قرار می‌گیرند که رابطه پایگانی و سلسله‌مراتبی در آن برقرار است؛ یعنی هر طرح‌واره، شامل یک یا چند زیرطرح‌واره است که طرح‌واره مادر آنها یکی است و از مادر خود، غیرانتزاعی‌تر نیز هستند. این زیرطرح‌واره‌ها نیز، خود شامل یک یا چند زیرطرح‌واره دیگر می‌شوند. در نهایت، در شبکه منظم طرح‌واره‌ای که پدید می‌آید، درجه انتزاعی بودن (زیر) طرح‌واره‌ها، از بالا به پایین کمتر می‌شود؛ یعنی (زیر) طرح‌واره‌های بالاتر، انتزاعی‌تر هستند و هرچه به سمت پایین حرکت کنیم، (زیر) طرح‌واره‌ها عینی‌تر می‌شوند. در این رابطه پایگانی، این زیرطرح‌واره‌های عینی هستند که بر ساخت‌های زبان را تولید می‌کنند. براساس نظریه ساخت‌واره ساختی، چندمعنایی واژگان مرکب را نمی‌توان در سطح واژه‌های عینی تبیین نمود؛ بلکه این چندمعنایی را باید مربوط به سطح طرح‌واره‌های ساختی دانست که انتزاعی‌تر از واژه‌های عینی زبان هستند. در اینجا، ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که در این پژوهش، تنها واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار»

بررسی شده‌اند که در پیکره پژوهش، یعنی فرهنگ فارسی زانسو (کشانی، ۱۳۷۲)، فرهنگ واژگان مصوب فرهنگستان و پیکره بی‌جن‌خان وجود داشته‌اند. لذا، (زیر) طرح‌واره‌های عنوان‌شده برای واژگان مرکب مختوم به ستاک حال «نگار»، حاصل از بررسی همین پیکره می‌باشد و جا دارد که با گسترش پیکره، داده‌های زبانی نیز افزایش یابد. در این صورت، یا داده‌ها در قالب (زیر) طرح‌واره‌های عنوان‌شده در این پژوهش جای می‌گیرند و یا مستلزم تعریف (زیر) طرح‌واره‌های جدیدی خواهند بود.

منابع

- اسدی، غزال. (۱۳۹۹). بررسی طرح‌واره‌های ساختی ترکیب‌های برون مرکز سه جزئی در زبان فارسی: تحلیلی در چارچوب نظریه صرف ساخت. دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- بامشادی، پارسا. (۱۳۹۸). *اشتقاق و ترکیب در زبان فارسی در چهارچوب ساخت‌واژه ساخت‌محور شناختی*. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی.
- بامشادی، پارسا و انصاریان، شادی. (۱۳۹۹). نقش طرح‌واره‌های مرتبه دوم در تحلیل ساختارهای [اسم+شناسی/نگاری/کاوی] و صفت‌های متناظر آنها در زبان فارسی. *جستارهای زبانی*، ۱ (پیاپی ۵۵)، ۳۰۱-۳۲۸.
- بامشادی، پارسا و داوری‌اردکانی، نگار. (۱۳۹۶). رویکردی ساختی-شناختی به پسوند «-ار» در زبان فارسی. *جستارهای زبانی*، ۴ (پیاپی ۵۸)، ۷۳۵-۷۶۶.
- بامشادی، پارسا و داوری‌اردکانی، نگار. (۱۳۹۷). رویکردی ساختی-شناختی به پسوند «-گار» در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*، ۲، ۴۵-۶۶.
- بامشادی، پارسا و قطره، فریبا. (۱۳۹۶). چندمعنایی پسوند «-ی» فارسی: کندوکاوی در چارچوب ساخت‌واژه ساختی. *جستارهای زبانی*، دوره ۱، شماره ۷ (پیاپی ۴۳)، ۲۸۹-۲۶۵.
- رفیعی، عادل و حدائق رضایی. (۱۳۹۸). ساخت اسامی مشتق از پسوند «-گر» از منظر صرف ساختی. *جستارهای زبانی*، ۳ (پیاپی ۵۱)، ۷۱-۹۴.
- عظیم‌دخت، ذلیخا و رفیعی، عادل و حدائق رضایی. (۱۳۹۷). تنوعات معنایی واژه‌های مرکب مختوم به ستاک حال «یاب» در زبان فارسی: رویکرد صرف ساختی. *پژوهش‌های زبان‌شناسی*، دوره ۱۰، شماره ۲ (پیاپی ۱۹)، ۸۳-۱۰۲.
- Arcodia, G. F. (2011). "A Construction Morphology Account of Derivation in Mandarin Chinese". *Morphology*, 21, 89-130.
- Asadi, Gh. (2020). *Investigating the constructional schemas of three-component exocentric compounds in Persian: an analysis in the framework of construction morphology theory*. Humanities Faculty, Tarbiyat Modarres University. [In Persian].
- Azimdokht, Z., & Rafiee, A., & Rezayi, H. (2018). Semantic variations of compound words ended to the present stem of "yab" in Persian language: a construction morphology approach. *Researches in Linguistics*, 10 (2), 83-102. [In Persian].
- Bamshadi, P. (2019). *Derivation and composition in Persian language in the framework of cognitive construction morphology*. Faculty of Letters and Humanities, Shahid Beheshti University. [In Persian].
- Bamshadi, P., & Ansariyan, Sh. (2020). The role of second-order schemas in the analysis of [noun + shenasi, negari, kavi] structures and their

- corresponding adjectives in Persian language. *Language Related Research*, 1 (55), 301-328. [In Persian].
- Bamshadi. P., & Davari Ardakani. N. (2017). A constructional-cognitive approach to the suffix "-ar" in Persian language. *Language Related Research*, 4 (58), 735-766. [In Persian].
- Bamshadi. P., & Davari Ardakani. N. (2018). A constructional-cognitive approach to the suffix "-gar" in Persian language. *Language Research*, 2, 45-66. (In Persian)
- Bamshadi. P., & Ghatreh. F. (2017). The polysemy of the Persian suffix “-I”: an investigation in construction morphology approach. *Language Related Research*, 8 (7), 265-289. [In Persian].
- Booij, G. (2005). “Compounding and derivation: evidence for Construction Morphology”. In W. U. Dressler, D. Kastovsky, O. E. Pfeiffer & F. Rainer (eds.), *Morphology and Its Demarcations* (pp. 109-132). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Booij, G. E. 2007. *The Grammar of Words: An Introduction to Morphology*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2009). “Phrasal names: a constructionist analysis”. *Word Structure*, 2, 219-240.
- Booij, G. (2010). *Construction morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2013). “Morphology in Construction Grammar”. In T. Hoffmann & G. Trousdale (eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar* (pp. 255-274). Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2016). “Construction Morphology”. In A. Hippisley & G.T. Stump (eds.), *The Cambridge Handbook of Morphology* (pp. 424-448). Cambridge: Cambridge University Press.
- Booij, G. (ed.) (2018). *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*. Cham: Springer.
- Booij, G. and M. Hüning (2014). “Affixoids and constructional idioms”. In R. Boogaart, T. Coleman and G. Rutten (eds.), *Extending the scope of Construction Grammar* (pp. 77-105). Berlin: De Gruyter Mouton
- Goldberg, A.E. (1995). *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: Chicago University Press.
- Langacker, R.W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Langacker, R.W. (2009). *Investigations in cognitive grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rafiee. A., & Rezayi. H. (2019). Construction of derivational nouns of the “-gar” suffix from construction morphology approach. *Language Related Research*, 3 (51), 71-94. [In Persian].